

ENTRE LLUSSÀ I VALLBONA

Itinerari pel nord del terme de Santpedor
Bages

Distància 15,3 km
Desnivell acumulat 300 m
Nivell de dificultat Fàcil
Data 1 de novembre de 2020
Cartografia ICGC. Bages. 1:50000
Recursos consultats «Recull històric 1814-1992» Jordi Vila i Prat. Santpedor a l'abast 2.

«Noticia històrica de la vila de Sampedor» Antoni Vila i Sala
«Santpedorines»; «Onomàstica i toponímia santpedorena»; «Els santpedorencs i la Guerra de la Independència»; «Aproximació als inicis d'un cognom santpedorenc: els Llussà». Jaume Prat i Vila.
«El poblat pre-romà de la Costa de la Vila» M. Cura i A.M. Ferran.
<https://www.raco.cat/index.php/Pyrenae/article/view/164950#sidebar>
Wikipèdia: «Dipòsit de la Plaça Sant Jordi»; «Cal Lluçà» i «Castell d'Or». Data de consulta 4/11/2020.
«MontSalat» <http://www.lasequia.cat/montsalat/> Data de consulta 4/11/2020.
Cercador del patrimoni Arquitectònic (Generalitat de Catalunya). Data de consulta 4/11/2020.
Mapes del Patrimoni Cultural (Diputació de Barcelona)
<https://patrimonicultural.diba.cat/> Data de consulta 4/11/2020.
Punts per a GPS <https://ca.wikiloc.com/rutes-senderisme/entre-llussa-i-vallbona-60123872>

Fàcil itinerari resseguint de llevant a ponent el nord del terme de Santpedor que ens permetrà visitar un seguit d'indrets i masos carregats d'història. Tots els camins són ben fressats i de bon fer, però com que n'hi concorren molts altres i no disposem d'un mapa prou detallat, ens caldrà GPS per seguir-lo.

Cal advertir de les diferències toponímiques entre la denominació oficial i la tradicional. Seria discutible el «Lluçà» en lloc de «Llussà» tot i que aquesta darrera és la grafia del cognom de no pocs descendents de la nissaga. Però el que ja no té ni cap ni peus són les arbitrarietats «Ceba-Roja» per «Sebarroja», «Brugueroles» per «Burgaroles», riera de «Vallverd» per «Bellver» o «Ponggrau» per «Pons Grau». Val a dir que moltes d'aquestes distorsions venen heretades de l'antiga topografia de la Diputació. Però com que són les oficials, acaben prevalent i distorsionant la realitat sense que ningú tingui cura d'esmenar-ho.

Accés

Partim de la plaça de Sant Jordi de la vila de Santpedor. A un centener de metres, pel carrer del Monjo, hi ha un petit aparcament públic. Una altre opció és al carrer Joan Miró.

Plaça de Sant Jordi (326m)

A la carretera que mena a Castellnou de Bages. Hi ha una gran cisterna soterrada destinada a l'abastament del veïnat mitjançant una xarxa pública de fonts inaugurada el 1910 i que es nodria del pou del Perico. A principis dels anys 80 la salinització obligà a tancar-lo i abastir-lo des del pou del Tint, al costat mateix de la plaça, on antigament hi havia una petita indústria de tintura. Des de l'any 1932 la vila s'abasta de la Sèquia i actualment la cisterna es destina a altres usos diferents dels d'aigua de boca.

Comencem a caminar pel carrer del doctor Sanricar i a pocs metres trobem l'esmentat pou del Perico.

Pou del Perico (327m)

El 1860 Francesc Pujol «Perico», va excavar-lo per a l'aprofitament d'una bòbila, produint una important minva al cabal de la font de les Escales, el principal punt d'abastament de la vila. Després d'anys de litigis es va aconseguir fer-ne reduir la fondària. Posteriorment l'Ajuntament va adquirir-ne la propietat per destinar-lo a la xarxa pública.

Pocs anys més tard, el 1917, la fàbrica de ca l'Armangué —a vapor— va aprofundir el seu pou, situat prop del Perico, tornant a delmar el subministrament públic i desencadenant un greu conflicte veïnal conegut com de «la Cera i la Teia».

Durant la dècada dels 80 del segle passat, el pou i la font de les Escales es salinitza —salinitat equivalent a l'aigua del mar— per filtració de salmorres procedents del runam salí del Cogulló de Sallent.

L'espai que ocupava el pou s'ha museïtzat.

Pugem pel carrer de la Pedrosa fins a la ronda de Sant Pere.

Mas Sebarroja (334m)

Fins no fa pas gaire anys quedava fora vila. El cognom Sebarroja ja és documentat a Santpedor en un capbreu de 1477 (Pere Sebarroja) (1).

Durant l'edat Mitjana era conegut com a mas Vilarench i així consta al fogatjament de 1553 (Otzet de Vilarench). Posteriorment (s. XVII), sigui per venda o per casament s'anomenà mas Pahissa. Al s. XVIII ja se'l coneix pel nom actual. Tot i que la pubilla va casar-se amb un Vinyes i la descendència va canviar de cognom, seguien reconeixent-se per Sebarroja.

A finals del s. XVIII n'era amo Bartomeu Vinyes i Vintró «Sebarroja», batlle de la vila durant la Guerra del Francès. El seu fill i hereu, Josep Vinyes i Vila «Sebarroja», fou nomenat capità de la 4^a Companyia de Reserva de Sometents de Santpedor, participant a les batalles del Bruc. Al front del sometent continuà fustigant els gavatxos, operant especialment a les comarques del Bages i el Moianès. Posteriorment esdevingué membre actiu de la liberal «Milícia Nacional» i, en algun moment de gir absolutista, fou enviat a presidir a Ceuta on hi morí.

Revoltem el mas baixant a creuar el torrent homònim pel camí de Llussà. A partir d'aquí, i durant bona estona, ens guiem per les indicacions a la «Caseta de Llussà». Cent-quaranta metres més avall d'un oratori, ens en desviem per un corriol a mà dreta per enfilarnos al Serrat Rodó.

- (1) És un document on s'annotava, de forma abreujada i períodes cronològics espaiats, els censos que corresponia recaptar dels emfiteutes —tenidors reals d'un bé immoble— als senyors directes, per tal de conservar memòria o prova de la subsistència dels drets dominicals.

Serrat Rodó (337m)

S'hi localitzen sis enterraments en cista amb lloses de pedra que hom els hi suposa una datació relativa corresponent a l'època visigòtica (2). Vindria a confirmar aquesta hipòtesi la troballa d'una sivella, malauradament espoliada del museu municipal.

Retornem al camí i, abans d'atènyer el mas Llussà, trobem a mà esquerra una font. Bon lloc per fer-hi parada.

- (2) Com les veïnes necròpolis del Serrat dels Morts i Metalbages, datació imprecisa dins del període alt medieval.

Mas Llussà (320m)

Masia de planta basilical, amb baixos i dos pisos, coberta a doble vessant i el carener perpendicular a la façana, orientada a migdia, on s'obren les galeries d'arc de mig punt seguint un model comú en moltes masies catalanes. Adossada al mur

ponentí destaca una torre de defensa quadrada amb quatre obertures petites a la part superior, rematada amb merlets.

Una hipòtesi apunta que l'origen de la família i el cognom podrien estar relacionats amb els senyors del Lluçanès perquè la «Vila d'Or» i l'església de Sant Pere eren un alou que l'any 1054 passà a mans de Guillem Berenguer I d'Osona-Manresa, fill de Guisla de Lluçà, en renunciar al comtat a favor del seu germà i comte de Barcelona, Ramon Berenguer I.

A la carta de franqueses atorgada per Alfons I (1190-1192) a la vila s'hi concedeix la celebració d'un mercat setmanal i l'establiment d'unes taules a, entre d'altres, Pere de Llussa «Petri de Luzano». Un document de 1391 fa referència a un plet sobre l'ús de l'aigua del Riu d'Or, entre el propietari del molí i el del mas, Valentí de Llussa. El 1410 els Llussa compraren el molí a la família Godenchs (3). Al mateix capbreu de 1477 que hem referit abans, s'hi esmenten el mas, molí, rovira i «orega» de «Luçà». Tornem a tenir constància del cognom als fogatjaments de 1497 «Luça» i 1553 Pere «Lussa». El pare del popular Isidre Llussa i Casanoves «Timbaler del Bruc» era un fadrister d'aquest mas. Els amos varen conservar el cognom fins que el 1832 la pubilla, Susanna Llussa, va casar-se amb l'hereu de Vallbona Josep Sala. De llavors ençà es cognomenen Sala.

El penúltim propietari del mas, Narcís Sala i Molins, traspasat enguany, fou un pagès compromès en la preservació del patrimoni natural i etnològic.

Pel costat de la casa i seguint les indicacions a la «Caseta», anem a creuar a gual el Riu d'Or, passant al seu marge esquerre.

(3) Molí fariner molt ben conservat. El 1780 Ignasi Llussa el reconstrueix i el torna a posar en funcionament. El 1876 ja estava parat de feia uns anys. L'any 2000, s'acaba la restauració actual. El mas conserva també una teuleria i forn d'obra.

Riu d'Or (322m)

A Santpedor és conegut i esmentat per la seva contracció «Ridor». Neix a la Coma dels Cellers de Castellnou de Bages, creua els termes de Santpedor i Sant Fruitós per tributar al marge dret del Llobregat prop de les Brucardes. De déu perenne malgrat que irregular i estacional.

A partir de la dècada dels 80 les filtracions del runam salí del Cogulló de Sallent l'han salinitzat extraordinàriament. Fins llavors havia tingut aprofitament agrícola i ramader i fins i tot lúdic (els més grans recorden haver-hi pescat crancs). Aquest fet —a banda de l'impacte ambiental— va causar importants perjudicis als masos que se'n beneficiaven. La salabor també afecta la vegetació de la riba. N'és bona mostra el tronc del roure monumental de la Caseta de Llussa —amb una capçada, quan era viu, de vint-i-cinc metres de diàmetre— plantat a la Plaça del Sindicat com a denúncia i consciència mediambiental.

Més avall, a Santa Anna de Claret, el Riu d'Or es beneficia d'un sobreeixidor d'aigua dolça de la Sèquia de Manresa per arribar en millors condicions al Llobregat.

Malgrat les reiterades accions de denúncia i sentències, el problema persisteix i els perjudicats resten sense indemnitzar, amb la connivència d'autoritats, institucions i polítics de qualsevol signe, sota el xantatge tàcit de la dependència econòmica i la pèrdua d'ocupació. Conseqüències que al cap i a la fi s'han acabat produint però per raons de rendibilitat i sinistralitat laboral.

Caseta de Llussa (352m)

Aturonada i voltada de pineda en un paratge tranquil, és un maset del s. XVIII, època d'expansió de la vinya, quan els propietaris dels grans masos —en aquest cas el de Llussa— establien terrenys a rabassa —prèvia rompuda— sovint aparellat al permís d'alçar habitatge per a la família rabassaire i aixopluc pels animals de feina. El tracte solia incloure una peça de terra destinada a hort de subsistència i cabal suficient per a regar-lo. També era una forma d'assegurar la subsistència a fadristerns d'aquells masos.

Actualment està totalment reformat i ocupat per dos apartaments dedicats al turisme rural.

Continuem camí trepitjant per poca estona el terme de Sallent a l'heretat de Torrebruna. Creuem de nou el Riu d'Or pel camí d'accés a aquest mas i, al peu de cal Pinyot, atenyem el camí ral de Santpedor a Sallent que seguim breument a l'esquerra per prendre el de Burgaroles. Deixem a mà dreta els plans i mas de Ridor, un altre dels masos antiquíssims i principals, també dins del terme sallentí en un tram on el Riu d'Or marca el termenal.

Burgaroles (365m)

Se li atribueix el nom de Vila d'Esclua (*Villam Scluani*) en la delimitació del terme del Comtat de Manresa del 978 (4). Conegut com mas de la Vilella, segons un capbreu de 1318 del Monestir de Sant Benet de Bages i conservat al de Montserrat (5). Al de 1477 ja es fa referència al mas de Burgaroles i a un tal Pere Burgaroles. En canvi no figura als fogatjaments de 1497 i 1553. El 1809 Josep Xipell de Burgaroles, era regidor de l'Ajuntament de Santpedor. Desconeixem si l'habitava en qualitat de propietari o masover. El fet és que durant la Guerra del Francès quan s'acostava tropa enemiga els santpedorencs fugien de la vila i cuitaven a amagar la imatge de Santa Anna al mas de Burgaroles.

Poc més enllà, vora el Riu d'Or, hi ha una font. Per davant del mas prenem una pista en direcció a Callús i Sant Salvador de Torre Abadal (PR-C 131, Voltejant Santpedor). La deixem a l'alçada del torrent de Burgaroles per un camí a mà esquerra, en fort pendent. Per aquest bon camí faldegem planerament pel bosc de la Guinarda (guineu), que en l'esmentat capbreu de 1318 se l'anomena «Guynada», fins a sortir a l'extrem oriental de la Costa de la Vila.

(4) «El terme antic de Manresa» d'Albert Benet i Clarà.

(5) La meitat de l'església de Sant Pere i de la vila passaren al domini del monestir de Sant Benet pel testament de Guillem Berenguer del 1064.

Costa de la Vila (421m)

O la Costa. Entre la Roca Fumada i la carretera de Castellnou, orientada a xaloc, amb un desnivell d'un centenar de metres de fort pendent, es despenja del Serrat de Castellnou. Com a la Guinarda, tot el carener és termenal entre Castellnou de Bages i Santpedor.

L'any 1981 s'hi va obrir una pista que mai va ésser utilitzada per la que ara hi transcorre un sender sovintejat per ciclistes i caminants. Poc abans de la sortida a la carretera hi ha instal·lat un gronxador, un dels diversos que podem trobar arreu del terme.

A la carretera de Castellnou anem a l'esquerra,(6) en baixada, fins al camí del Sitjàon la deixem per pujar a mà dreta. Aquí el terme no segueix el carener i tot el pla del Sitjà que envolta les ruïnes del mas homònim (7) correspon a Santpedor. Pel vessant de migdia i passant pel dipòsit d'aigües, ens enfilem al Serrat del Floretes.

(6) Podem fer drecera anant a mà dreta i pujant després pel carrer del Turó.

(7) Al referit capbreu de 1318 se l'anomena mas de Puig d'Or (Puig Dor) en una descripció del terme on es pot veure que, per aquella època, era més petit i acabava aquí. El límit ponentí el senyalaven la Costa Llisa, el mas Pons Grau i el camí de les Pageses, per on transcorria l'antic camí de Castellnou a Manresa.

Serrat del Floretes (486m)

Som al punt més enlairat de l'itinerari. A cavall entre les dècades 60 i 70 del segle passat s'hi van localitzar uns fons de cabanes amb restes de ceràmica i estris de ferro, amb la conclusió dels arqueòlegs que es tractava d'un petit poblament preromà de finals del s. V i inicis del III ANE, coetani dels de Cal Ramon a la carretera de Callús i del Cogulló de Sallent, tot i que aquests darrers van tenir una ocupació més perllongada.

Sobre aquest turó o a la veïna Costa de la Vila s'ha especulat la possible ubicació del Castell d'Or (Castrum Auri) esmentat en diverses fonts a finals del s. X però del que no se'n ha localitzat cap evidència.

Retornem i creuem el camí del Sitjar, on anem a buscar un senderol que ressegueix el carener.

Turó del Sitjà (448m)

Sobre un contrafort avançat al carener. Hi ha instal·lat un altre gronxador i, a pocs metres, una creu de fusta en un pi. És un bon mirador del Pla de Bages. Seguim carenejant sempre per camí ben fressat, creuant breument una pista paral·lela, fins al Serrat dels Ossos.

Serrat dels Ossos (409m)

És el promontori més elevat de la Carena de les Valls, termenal entre les propietats de la Sala (Castellnou) al nord i Vallbona (Santpedor) a migdia, a la pineda coneguda com el com el Bosc de les Valls.

Al cim d'aquest promontori uns afloraments rocosos formen petites balmes. En una d'elles hi havia una ossera d'època desconeguda de la qual hom s'endugué la majoria dels ossos en època indeterminada. Una diàclasi al rocam havia servit de trinxera durant la Guerra Civil de 1936, tot i que no sembla que això conservi cap relació amb l'ossera.

Baixem, sense camí definit, a buscar la pista tot i que, si no ho veiem clar, podem fer-ho pel camí que hem trobat a mà dreta just abans del serrat i que el revolta pel vessant obac. Un cop a la pista la deixem tot seguit per un altre sender a mà dreta que ens mena a l'enrunat mas de les Valls.

Les Valls (355m)

Ruïnes consolidades d'un mas de planta baixa, pis i golfes. L'edifici, de dues crugies, presenta un cos més baix annexat a un lateral. La façana ha desaparegut quasi totalment. Segons Pere Vila i Rovira, la llinda de la balconada, avui desapareguda, duia la inscripció 1706 i era una masoveria o establiment de la Tosa. Els darrers habitants de les Valls foren el Joan Sangrà, l'Angeleta i una filla que, cap al 1920, abandonà la casa per anar a viure a Santpedor. S'explica que quan morí l'àvia de la casa queia una terrible nevada i l'hagueren de dur en una llitera des de les Valls al cementiri de Castellnou, passant tota mena d'adversitats.

Marxem de les Valls pel camí principal d'accés per sortir a la pista on retrobem el PR-C 131 que seguim a mà esquerra per deixar-lo aviat, a la segona bifurcació, per un ramal a mà dreta que baixa al mas de Vallbona. Continuant pel PR faríem dreuera si ens convingués escurçar l'itinerari.

Vallbona (315m)

Aturonada sobre la riera de Vallverd, termenal entre Callús i Santpedor. És una masia de planta basilical, amb baixos, dos pisos i golfes, coberta a doble vessant i el carener perpendicular a la façana, orientada a sol ixent, on s'hi obren diversos finestrals protegits per llindes i pilars. L'entrada principal és amb arc de mig punt adovellat. La façana de migdia presenta mig cos amb tres galeries a cada pis d'arc de mig punt. Les plantes queden ampliades per un adossat al mur nord on hi havia una capella dedicada a Sant Pere. La façana ponentina té annexat un gran cobert destinat a les tines. Això i els grans bocois del celler, capaços de rebre unes quantes càrregues de vi, donen una idea del que recol·lectava el mas, sigui de collita pròpia o de parcers.

Malgrat la importància d'aquest mas a la vista de l'edifici i l'extensió de l'heretat, poca informació històrica n'hem pogut recollir. El cognom Vallbona apareix als fogatges de 1497 i 1553. El 1525 es registra un apunyalament amb resultat de mort en el que hi intervé un fadrí del mas: el 18 de desembre del 1525, el batlle manà tocar sometent «*via fos*» «...e assò per rahò de unes coltellades, que en Pòns Vallbona de Vallvert ab daltres, ha donades en la persona de P. Casandàliga de dita

vila...». L'apunyament era en revenja per la mort d'un germà d'en Ponç, Valentí Vallbona, a mans dels germans Torrebruna, ja que l'esmentat Casandàliga era de la part i bandositat d'aquests. A part d'evidenciar el grau de violència entre bandositats —tant corrent a l'època— el fet curiós és que es va continuar tocant a sometent cada dia fins al setembre de l'any següent. Durant generacions els amos es cognomenaren Sala. El 1787 n'era l'amo Ramon Sala que va adquirir la veïna propietat de cal Filosa. El 1832 l'hereu de Vallbona, Josep Sala, va casar-se amb la pubilla del mas Llussà. El 1926 al front del mas hi havia Josep Sala Roqueta. Posteriorment ha canviat tres vegades de mans. Els actuals i nous propietaris estan portant a terme una important restauració al conjunt edificat que havia anat degradant-se amb el pas dels anys.

Retornem pel camí que mena a la vila i que porta el nom del mas. Passem prop de les ruïnes de cal Bonic, per cal Saleta i per cal Mariano, masets establerts anys ha pels de Vallbona a pagesos rabassaires. I més endavant a tocar les darreres cases de la urbanització del Mirador de Montserrat que ocupa l'antiga heretat de Pons Grau del Mas.

Entrem al nucli urbà de pel carrer de Núria. A la Plaça de Catalunya s'alça el Monument a la Sardana, erigit el 1987 amb motiu de la proclamació de la vila com a Ciutat Pubilla de la Sardana.

Per retornar al punt d'inici ens cal girar pel carrer del Monjo on hi ha el portal de cal Petet o de Berga, d'on partia el camí ral a aquesta ciutat. És un dels cinc que s'obrien a la tercera muralla que manà alçar Pere III —Santpedor era vila reial— per protegir una expansió que ja havia superat la segona. Les obres començaren el 1369. D'aquesta muralla es conserven dos portals més: el de les Verges o de cal Quatre i el de Sant Francesc o de cal Valeri.